

Beszédek az Együtt méltósággal konferencián

BALOG ZOLTÁN

Keresem a szövetségeseket¹

LÁTÓSZÖG

ROMA ÉRTELMSÉG, ROMA KULTÚRA

Kértem, hogy a mai találkozó *A cigányaszony meg az ördög* című animációs film vetítésével kezdődjék,² mert úgy gondolom, hogy benne van a lényeg. Most nem a mese tartalmára gondolok elsősorban, hanem a film létrejöttére. Nekem ez a film annak a jelzése, hogy ma Európában a magyarországi cigányságnak a legerősebb a kulturális önkifejező képessége.

Nem véletlenül mondom, hogy magyarországi cigányság, és nem magyar cigányság, mert ennek a képességnek valamilyen módon köze van

az elmúlt évtizedekhez. Ma Magyarországon – mert persze máshol is élnek magyar ajkú romák, magyar ajkú cigányok, de ott nem ez a helyzet – olyan jelentős roma értelmiség létezik, amelynek önkifejező képessége erős és meggyőző. Ez a képesség azoknak az emancipációs törekvéseknek az eredménye, amelyeket a politika hol támog

gattott, hol hamisított, hol eltorzított, hol felerősített, hol elgyengített, hol szembezárt vele, de mindezen keresztül érvényesült. Ennek példájául is szolgált ez a kis film.

2010-ben beszélt *Mikulás Ferenc* arról, hogy

nemcsak egy, hanem akár száz cigánymesét is filmre vennének. Mostanáig három készült el.³ Ezek a filmek azt is mutatják,

ma Európában
a magyarországi
cigányságnak a legerősebb
a kulturális önkifejező
képessége

¹ Az OFI TÁMOP 3. 1. 15. projektje és az EMMI Szociális Ügyekért és Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkársága által 2015. július 20-án megrendezett, *Együtt méltósággal – Romák/cigányok jelenléte a hazai tankönyvekben* című konferencián elhangzott miniszteri bevezető előadás szerkesztett változata. A résztvevők roma értelmiségiek, érintett „tankönyves” szakemberek és érdeklődők voltak.

² Letöltés: <https://www.youtube.com/watch?v=u7K5eA09JXY> (2015. 12. 01.)

³ A Cigánymesék sorozat újabb darabjai: *Káló, a cigánylegény, Doja, a cigánytündér*.

hogy a magyarországi romák önkifejező képessége nem valamilyen elszigetelt kör ügye, hanem ebben benne vannak azok a magyar, nem roma értelmiségiek is, akiknek fontos a magyarországi roma kultúra. Mert úgy van értelme ennek az egésznek, ha egy etnikai közösség – az új magyar Alaptörvény szerint nemzetiségi közösség – egy párbeszéd részeseként szól magáról. Nemcsak önmagához szól, hanem – mondjuk így – a többséghez, és fordítva is: a többségben is megtalálja azokat a szövetségeseket, akik segítenek a roma kultúra és önkifejezés szellemi kincseit minél szélesebb körben megismertetni.

Romano Rác Sándor mondta egyszer, hogy egy vezető történész megkérdezte tőle, miért nincs a cigányoknak más európai népekhez hasonló történelmi tudatuk. A válasz rövid volt és határozott: azért, mert a miénk szóbeli kultúra. Majd látva, hogy érdeklődést keltett, hozzátette: a szóbeli kultúrákban másképpen alakul az emlékezet, más az időhöz és a térhez való viszony. Jellemző a történet abból a szempontból is, hogy még egy szakembert is meglephet, hogy létezik kollektív emlékezet és időfelfogás.

Mi, amikor arról beszélünk, hogy a Nemzeti alaptantervben hogyan lehet a magyar és ezen belül a magyarországi romák, cigányok történetét, kultúráját és – legalább olyan fontos – jelenét bemutatni, akkor egyfelől beszélünk a különösről, a sajátosról, ami csak az övék és rájuk jellemző, másfelől pedig arról, ami közös,

ami közvetlenül összeköt bennünket. Vannak, akik ismerik a spanyol, vagy éppen a francia vagy olasz romáknak a kultúráját: azokban megtalálják az olasz, a spanyol, a francia színeket, míg a magyar roma kultúrában a magyar színeket lehet megtalálni.

Az a mondat, amire már utaltam, hogy

a magyar roma kultúrában
a magyar színeket lehet
megtalálni

a magyarországi romáknak van ma Európában a legerősebb kulturális önkifejező képessége, nem tőlem származik, hanem *Romani Rosétól*, Európa legjelentősebb

cigány vezetőjétől, a Német Szintik és Romák Központi Tanácsának az elnökétől. *Romani Rose* néhány hónappal ezelőtt, idén májusban díszvendégként részt vett azon a megemlékezésen, amely a roma holokauszt áldozatainak állított emléket. *371 csillag* – így hívták ezt a rendezvényt. Ott több órán keresztül láttunk és hallottunk ízelítőt abból, amit Magyarországon a romák a kultúra, a művészet nyelvével tudnak magukról mondani.

Gondolom, mindannyian örültünk ennek az elismerésnek, de hát ebben az elismerésben van valami szemrehányás is, mégpedig az, hogy ha ez így van, akkor miért nem vált közkinccsé mindez, miért csak néhány speciális érdeklődő tudatáig jutott el. Ezért volt itt a helye ennek a díjnyertes filmnek, egy rajzfilmsorozat első darabjának, amely két kategóriában is díjat nyert egy velencei nemzetközi fesztiválon.⁴ Ezúton is gratulálok az alkotóknak, és szeretném, ha folytatnák a munkát. Támogatni fogom őket ebben.

⁴ A film elnyerte a velencei Cartoons on the Bay nemzetközi filmfesztiválon a Televíziós sorozatok fiataloknak kategória díját, valamint a legjobb filmzenéért járó elismerést is. A film *Szécsi Magda* meséjéből, *Orsós Teréz* képeinek felhasználásával készült. Zene: *Oláh József*, Parno Graszt, mesemondó: *Nyakó Júlia*, animáció: *Balajthy László, Tóth-Pócs Roland*, rendezte: *Horváth Mária* (Kecskemétfilm, 2014).

VITA ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS A TANKÖNYVI HITELES ROMA KÉPÉRT

Nem nagyon ismerjük egymást, keveset tudunk egymásról, ezt mi sem jellemzi jobban annál, mint hogy amikor roma civilek által szervezett rendezvényeken szóba kerül a kormány romapolitikája, mindig akad olyan roma civil aktivista, aki követelni kezdi, hogy a Nemzeti alaptantervben legyen benne követelményként a romák kultúrájának, történelmének tanítása. Ez 2012 óta benne van az új Nemzeti alaptantervben, el lehet olvasni – lám, azt se tudjuk, hogy benne van.

Egy szomorú történetet osztanék meg önökkel, amiben azért mégis van egy pozitívum. 2012 őszén vagy 2013-ban

történt egy faluban, hogy az egyik tanár összejött a barátaival, a kollégáival, és azon elmélkedtek néhány pohár bor vagy sör mellett, hogy a miniszter megvalósíthatatlan feladatot állított

a tanárok elé, mert azt, ami nincs, nem lehet tanítani. Hiszen a magyarországi romáknak – cigányokat mondtak – nincs se kultúrájuk, se történelmük, akkor mit tanítsunk? Aztán eltelt két hét, és ez a tanár már nem dolgozott a magyar oktatási rendszerben. Ez az én személyes döntésem volt. Ez azért volt lehetséges, mert attól kezdve, hogy megalakult a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ, közvetetten, az államtitkáron keresztül én lettem minden magyar köznevelésben dolgozó tanárnak a munkáltatója.

Nem szeretném rózsaszínűre festeni a képet a romák, cigányok helyzetéről a mai Magyarországon. Még csak azt sem várom, hogy azok, akik részt vállalnak a kormányzat felzárkózást segítő munkájá-

ból, és együttműködnek velünk, dicsérik a magyar kormány romapolitikáját, de mindenképpen szeretnénk, az elutasítások ellenére, újra és újra felébreszteni, megőrizni annyi bizalmat, ami elegendő ahhoz, hogy mindenki, aki az ügyszobához tud valamit tenni, az tegye hozzá. A magyar politikai élet minőségét javítaná, ha lennének ilyen – szándékosan mondom így – pontszerű ügyek, amelyekben annak ellenére is együtt tudnánk működni, hogy egyébként mást gondolunk az oktatásról, a közfoglalkoztatásról, talán még az emberi jogok helyzetéről, vagy a roma kultúra erejéről is – nem beszélve a kormány egyéb „borzalmas” vagy „nagyszerű” intézkedéseiről. Az, hogy jövőre, öt év múlva, tíz év múlva, tizenöt év múlva mit fognak a roma és nem roma magyar gyermekek tanulni a

magyar iskolákban a magyarországi cigányságról, történelméről, kultúrájáról, olyan közös ügy, ami- ben érdemes összefogni.

De nincsenek illúzióim. A modernizáció azt

súlykolja, hogy úgyis eljutunk egy közös álláspontra. Nem fogunk eljutni. Már akkor, amikor a konferenciát meghirdettem, nyolc-tíz tiltakozó levelet kaptam: „azokkal nem”, „ezzel így nem”, „na, azt biztos nem”, és „ha az nem lesz benne, akkor szó sem lehet róla”, „ennek meg feltétlenül benne kell lennie” – félreértés ne essék, nem vádaskodom. Azt szeretném, ha itt valóban tisztességes, érdemi vitára kerülne sor. Ha sikerül eljutni oda, hogy létrejön valami megállapodásféle a romák vonatkozásában a tankönyvi tartalmakról – ami ugyan persze továbbra is vitatott marad –, és elkezdődik a tanítása a magyar iskolákban, akkor ez nagyon lényeges előrelépés volna. A Nemzeti alaptanterv, a kerettanterv leírja, hogy mit szeretnénk,

végül is az számít igazán,
hogy mi van, mi lesz a
tankönyvekben

ezt nem kell részleteznem. De végül is az számít igazán, hogy mi van, mi lesz a tankönyvekben.

Vegyük példának a Zsidó Oktatási Kerekasztal munkáját. Nem állítom, hogy ugyanúgy kellene eljárunk roma, cigány vonatkozásban is. Értem *Daróczy Ágnes*⁵ kifogásait, fenntartásait, hogy a zsidó történelem és kultúra, a zsidóság szerepe a magyar történelemben és a magyar kultúrában nem állítható párhuzamba a cigányok, romák történetével és kultúrájával, az eljárás tehát nem másolható. Én csak a folyamatra utalok, hogy három évvel ezelőtt a Zsidó Oktatási Kerekasztal résztvevői megfogalmazták azt az igényüket, hogy szeretnék megismerni és formálni azt, hogyan legyen benne a magyarországi vagy a magyar zsidóság története a tankönyvekben. Komoly munka kezdődött el, sok vitával. Az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet vállalt ebben kulcs szerepet, amit itt külön köszönök. Megállapodtunk az alapelvekben, és ma ott tartunk, hogy a tankönyvek kínálatában is tudunk

egyeztetni. Mindig szerettem volna, hogy ez megvalósuljon más ügyekben is, és a romaügy ebből a szempontból számomra személyesen is fontos.

Örülök, hogy néhány hónappal ezelőtt megalakult egy munkacsoport, a Roma Oktatási Kerekasztal, amely elkezdte ezt a munkát, mert ez nem kormányzati hatáskör. Kormányzattól független munkának kell folynia. Hiszen a felzárkózás-politikában, a romapolitikában az egyik kulcsmomentum a folytonosság. Ezért a minisztéri-

umban számos ügyet – még ha nem vertük is nagydobra –, amit az Orbán-kormányt megelőző politikai vezetés elindított, mi is folytattunk és folytatni fogunk. Ebben *Czibere Károly* államtitkár úr és *Langerné Victor Katalin* helyettes államtitkár asszony kiváló partnerek. Az ellenzékben mindazokkal, akiknek fontos a romaügy, folyamatosan igyekszem konzultálni, szót érteni, mert ha ebben az ügyben nem tudunk közös álláspontot kialakítani – és megint a pontszerűségre utalok –, akkor nemcsak a romáknak fogunk ártani, hanem saját magunknak, mindannyiunknak is.

TARTALMAK ÉS LEHETŐSÉGEK

azokkal együttműködve, azokkal szövetséget keresve, akik ezekhez a dolgokhoz értenek, s ezt bizonyították is

Három dolgot mondanék el, amit fontosnak tartok, hogy ezekben a tankönyvekben benne legyen, miután a Nemzeti alaptantervben már alapelszzerűen, elvárásaként benne van.

A mikéntjéről beszéljünk most, a megvalósítás módjáról, részleteiről, azokkal együttműködve, azokkal szövetséget keresve, akik ezekhez a dolgokhoz értenek, s ezt bizonyították is. Ne tegyünk úgy, mintha semmi nem történt volna még. Számos kísérlet történt már: püspök atya cigány-népismeret könyvet írt,⁶ és számos olyan könyv és tanulmány született már, melyekkel számolnunk kell, melyeket hasznosítanunk kell. Ugyanakkor pontosan tudják, hogy ez nemcsak tartalmi kérdés, nemcsak információk kérdése, ha-

⁵ Daróczy Ágnes a konferencia egyik résztvevője volt. Hozzászólását konferencia-beszámolóinkban ismertetjük.

⁶ Székely János (2010): *Cigány népismeret*. Szent István Társulat, Budapest.

nem legalább annyira módszertani kérdés. Hogyha mindez megvan, konszenzussal, a módszer és a tartalom is, akkor jön az igazi nehézség, amikor már tényleg tanítani kell.

Amikor a roma történelemről beszélünk, akkor természetesen beszélünk a szenvedéstörténetéről, a túlélés történetéről – ami, ha igaz a magyar történelemben, akkor a roma történelemben még inkább. A túlélésben van egy önérték – ezt Nyugat-Európában sokkal kevésbé értik. Az önbecsülésről beszélünk: hogyan lehet úgy történelmet tanítani, hogy ebből a másik megbecsülésével együtt a magunk megbecsülése, az önbecsülés is megerősödjék – gondolok a romákra és a nem roma magyarokra is. Természetesen meg kell vizsgálnunk számos olyan sztereotípiát, amelyekben van is igazság, meg nincs is – valahogyan ezekkel is szembesülnünk kell. Amikor a kultúráról beszélünk, akkor valóban van mire büszkének lennünk. Szinte nem is volt az elmúlt négy év alatt, a kormányzásunk idején, hogy ne kapott volna Kossuth-díjat roma származású művész. Nekem a Kossuth-díj Bizottság tagjaként mindig nagyon fontos volt, hogy sohase azért szavazzak valakire, mert roma, hanem azért, mert művész, és azért, mert olyan művész, akinek a művészete méltó a legnagyobb magyar elismerésre.

És most beszéljünk egy harmadik dologról: a konfliktusokról. A konfliktusokból is tanulnunk kell, sőt, abból is, hogy hogyan kezeljük őket. Nagyon fontos, hogy ne csak az etikaoktatásban, hanem az oktatási rendszer egészében se fordulhasson elő, hogy a konfliktusokat etnikai háttérrel magyarázzuk. Ez nagyon fontos.

Hadd mondjak valamit, amit lényegesnek gondolok, de olyan természetű, hogy nem lehet előírni; én megfontolásra ajánlom, szemléletváltásra buzdítanék. Így hangzik: kilépni az áldozat szerepéből. Ez tradíció tudatosságot jelent, büszkeséget,

méltóságot. Emlékszem, amikor még államtitkárként elmentem Kanadában abba az emberjogi központba, ahová Magyarországról is kerültek romák, és menedékjogot kértek, ott próbáltam az egyik fiatal emberrel beszélgetni arról, hogy mit

is jelent számára a cigánysága. Igyekeztem nem túl „értelmiségivé” tenni a beszélgetést. Az derült ki, hogy ő a saját helyzetében kizárólag áldozati szerepet, kizárólag bajt, kizárólag problémát lát: üldözöttnek tekinti magát. Bizonyára vannak helyzetek és esetek, amikor jogos ez az érzés, ezeket nem is szabad eltűnri, de ha csak ez marad

összegzésképpen, önmeghatározásként, akkor nem jó irányba megyünk.

A tradíció és a modernitás együtt azt jelenti, hogyan lehet úgy benne lenni a magyar társad-

dalomban, a magyar életben, a magyar fölemelkedésben, hogy közben megőrzi az ember a saját identitását. Ezeknek a dolgoknak együtt kell megjelenniük az oktatásban és nevelésben. Új önképnek kell kialakulnia; nem a vesztesé, nem az áldozaté, nem az üldözötté; nem a kisebbség, védekező, passzív magatartásnak, hanem az aktív, cselekvő gondolkodásmódnak, amely tudja vállalni és büszke a kettős identitására: a magyarságára és a cigányságára. A kettőt nem szembeállítja, hanem gazdagító tartalomnak éli meg, hiszen a

ne csak az etikaoktatásban, hanem az oktatási rendszer egészében se fordulhasson elő, hogy a konfliktusokat etnikai háttérrel magyarázzuk

új önképnek kell kialakulnia; nem a vesztesé, nem az áldozaté

nemzetiségi politikában ez az alapvető szándékunk. A legutóbbi népszámlálás-kor a Központi Statisztikai Hivatal azért kérdezett rá a kettős identitásra, mert van, aki úgy gondolja, hogy egyszerre tartozik két nemzetiséghez, két etnikumhoz, vagy – mondjuk így – a többségi és a kisebbségi társadalomhoz. Ennek a következménye

az, hogy Magyarország az egyetlen ország, ahol a hagyományos kisebbségek száma népszámlálásról népszámlálásra növekszik.

Nyilván nem elsősorban azért, mert többen születnek, hanem azért, mert egyre tudatosabb a saját identitás vállalása.

Persze az a kép, amiről beszéltem, nem önmagában és önmagáért létező valami, amit kívülről kitalál valaki, mondjuk én, vagy a kormány, vagy egy kutató, vagy bárki, és akkor ezzel megkínálja a magyarországi cigányságot, hanem önképről beszélünk. De ahhoz, hogy egymást tudjuk segíteni – ebben a Nemzeti alaptanterv nagyon lényeges eszköz –, mindenkinek van felelőssége. Akinek több eszköze van, annak több a felelőssége is. Minden roma értelmiséginek, aki ezzel az üggyel foglalkozik, és természetesen a kormány minden tagjának nagyobb a felelőssége, mégpedig azért, mert nagyobb eszköztárral rendelkezik.

Együtt tanulni, együtt dolgozni, együtt élni, együtt gondolkodni, ez a célja a Nemzeti alaptantervben megfogalmazott

együtt tanulni, együtt dolgozni, együtt élni, együtt gondolkodni

elveknek, és hadd tegyem hozzá, hogy ebben óriási tartalékok vannak. Óriásiak! Akik roma kulturális rendezvényekre, fesztiválokra járnak, vagy roma körökben forognak, vannak személyes kapcsolataik, azok tudják, hogy micsoda kulturális- és erőtarték van a magyarországi roma kultúrában és történelemben. Csak a csator-

nák nincsenek kitisztítva, el vannak dugulva, vagy talán ki sem épültek. A mi dolgunk az, hogy úgy tegyük tisztává, járhatóvá a csatornákat – jelen esetben a tankönyvek révén –,

hogy azokon keresztül a roma kultúra minden magyar fiatalhoz eljusson.

A kiindulópontom az volt, hogy tudom, lesznek viták, és ezeket nem akarjuk megkerülni, nem akarjuk elhallgattatni, majd meg kell találnunk a vitás kérdésekben az egyetértést – és ez az OFI főigazgatójának a felelőssége. Ő már ismeri azt, amikor egy vita természetlenné válik: tudnia kell, hogy meddig érdemes hagyni az érvek és ellenérvek csatáját, és hogy hol van az a pont, amikor le kell zárni a vitát. Az idő is szorít, a terjedelem is, és meg kell néznünk, hogy mi az, ami belefér, és mi az, ami nem, mert a kísérleti tankönyvek ideje lassan le fog járni, és aztán ezek a tankönyvek maradnak tartósan a diákok kezében. Addigra olyan tananyagot kell előállítani, amelyből legalább öt évig lehet tanulni – öt évente kell ugyanis felülvizsgálni a Nemzeti alaptantervet.